

les alqueries pèdia

Fitxa per lesalqueriespèdia / Museu de memòria oral

Nom/Cognom	Rafael Capella Vilanova
Títol	<i>Rafael Capella, 43 anys en la gerència de cooperatives</i>
Categories	home, taronja, treball, comerç, història, taronja, agricultura, cooperativisme, festes, treball
Data i lloc de l'entrevista	Divendres 21 de gener de 2022, ca l'entrevistat
Equip entrevistador	Etnograma (Nelo Vilar, Laura Yustas)
Enllaç	https://youtu.be/VxcsKUWe_Xg
Extracte	https://youtu.be/raFNvhrA0IA

Hem tingut el luxe d'entrevistar a Rafael Capella Vilanova, de qui ja es podia llegir ací [‘El ayer y hoy de nuestras fiestas \(1900-1988\)’](#), un text molt bonic publicat en el programa de les Festes Patronals de 1988 i que és una fita en el coneixement de les nostres tradicions. Amb ell haguérem pogut parlar de moltes temàtiques distintes, però ens hem centrat en aquella a la que s’ha dedicat durant... 43 anys!, és a dir, del seu treball com a gerent d’AGROAL —abans COSANJA—.

El poble no seria el mateix sense la potència de les seues cooperatives, i pensem que el seu paper estratègic i el seu testimoni és fonamental per a conservar la història de la citricultura al poble i a la comarca, i en general per a conèixer com ha evolucionat el sector al llarg de les dècades. A més a més, ho explica amb una claretat i una senzillesa que fan que la complexitat de tots estos canvis estiguen a l’abast de tots. Moltes gràcies, Rafael!

Sinopsi:

Rafael Capella ens parla de la seua experiència amb el cooperativisme citrícola, de la seua experiència professional en AGROAL, de l’evolució de la citricultura, dels problemes que ha patit i que pareix ara mateix l’agricultura... un relat fascinant que

transmet amb passió i molt de coneixement. D'altra banda, ens parla de la seua implicació en les festes del poble.

Transcripció:

Tu eres Rafa, Rafael Capella... Vilanova?

Vilanova, Rafael Capella Vilanova.

Els teus pares eren d'ací del terreno?

Bueno, mon pare sí. Però ma mare era de Vila-real. Vilanova és un apellido molt corrent o molt autóctono de Vila-real. Mon pare i ma mare, els dos, per circumstàncies de la vida, se van quedar els dos viudos i se van casar. I mon pare era Capella, dels Capella d'ací d'Alqueries i, per circumstàncies, ma mare de Vila-real se'n va vindre a viure ací amb mon pare. I jo sí que sóc alcriero de soca, tota la vida.

Ton pare seria llauraor, m'imagina.

Sí, sí, mon pare era llauraor, naturalment. Hi ha que dir que mon pare va nèixer en l'any 1900.

1900?

1900. Jo sóc fill de, entre cometes, de lo que sol dir «pare vell». Jo vaig nèixer quan ma mare tenia els quaranta i pico i mon pare ja tenia cinquanta-u. Perquè mon pare va faltar quan tenia jo, anava a fer quinze anys, i va faltar als sixty-six. Vull dir-te jo que mon pare ha estat tota la vida relacionat amb la terra. I damunt era regaor del Motor del Niño, ací en la zona d'Alqueries hi ha, o hi havien, encara existixen vèrios motors de reg, no se utilitzen, però este precisament, el Motor del Niño, és el que està enfront d'on està el Replà, és una zona molt propeta d'ací del centre, i mon pare era el regaor. Entonces què ocorria? Que mon pare tenia moltíssima relació amb tota la gent del camp, perquè entonces en els anys... recorde jo que passaven per casa, allà cap als anys sixty i sixty-cinc que anava tot això en marxa, la gent, o sea, els propietaris de la terra, anaven a demanar aigua a casa del regaor i al mateix moment pagaven el reg anterior o lo que fora. Entonces què passava? Que per casa de mon pare passaven tots ixos propietaris d'una zona molt gran que regava ací l'horta d'ací d'Alqueries. I después va faltar i, bueno, jo vaig continuar un poquet, bueno, vaig continuar en la terra però ja era un atra vida. Però mon pare sí que ha sigut tota la vida llauraor i regaor d'ací.

El Motor del Niño és un d'estos que diuen "motor de sequera"?

No, motor de sequera no, és un poc d'estos que se trau l'aigua de baix, de subterràneo. És un pou, per cert, que tirava molt, regava molt, moltes fanecaes. I en

fin... lo que passa és que ara tots ixos motors, pel sistema de goteo que ha canviat tamé a tots els nivells, a través del sindicat de reg i pel sistema de goteo d'ací del Pla Redó, pues bueno això ja està en desús.

Clar, clar. On anaves tu a escola?

Jo vaig escomençar, quan era xicotet, anava a l'escola La Palmera. Ara és el Casal Jove, d'ací d'Alqueries. En aquella època, jo tindria set o huit anys, o siga, molt jovenet, i va ser arribar a ixa edat i els meus pares van considerar que devia d'anar als Salesians de Burriana. I vaig anar als Salesians a Burriana i vaig fer el Batxillerat Elemental, perquè dóna la casualitat que en ixa època, quan vaig acabar el Batxillerat Elemental, mon pare es quan va faltar i per circumstàncies de família i demès vaig deixar els Salesians i vaig passar després a la que se dia l'Acadèmia Almi, un tipo d'acadèmies d'este tipo, per a estudiar secretariat i comptabilitat. I a partir d'ahí, després és quan ja vaig entrar en un atra vida professional. Però els estudis, bàsicament, són eixos: batxillerat i després el tema de secretariat i comptabilitat.

Entonces, tu t'has dedicat a la terra tamé?

Bueno, m'he dedicat a la terra en la terra que tenien els meus pares, naturalment. Lo que passa és que verdaderament va ser ixir de fer el secretariat i vaig tindre treball en una empresa d'exportació de cítrics. Estava en la oficina com a secretari o com a oficiniste per a un comerç particular de Burriana. Vaig estar allí del orden de quatre o cinc anys, hasta els vint-i-dos anys. I després ja vaig passar ací a les Alqueries [5 min.].

I ací vas passar a la Cooperativa?

Sí. Bueno, ací vaig passar a la Cooperativa perquè mon pare era sòcio d'una de les cooperatives. En aquell entonces era la San Jaime número 1, la COSANJA, i el gerent que n'hi havia en aquell entonces pues se'n va anar o lo que fora, i els homes aquells eren majors, perquè jo era un xiquet, jo tenia vint-i-dos anys, pues com sabien que treballava en un comerç pues van vindre a buscar-me pa que jo me fera càrrec de la gerència, i jo tenia vint-i-dos anys.

Mare meua! Ostras!

Vint-i-dos anys. I aquells homes van ser molt atrevits, molt valents. Ara me'n recorde jo d'ells: el tio Cubedo, el tio Miró, el tio Pasqual Arrufat, tot persones que jo les veia molt majors. I bueno, mon pare ja feia vèrios anys, ai, pues sis anys, que havia faltat. I van vindre a buscar-me pa que jo me fera càrrec de la gerència. L'empresa no era conforme després era, però ojo!, jo vaig ser un poquet atrevit i, gràcies tamé a les persones de la junta que me van apoyar molt, pues vaig entrar allí de gerent.

Ostras! Tota la vida de gerent entonces? Una experiència impressionant.

Bueno, pues he estat en la mateixa empresa quaranta-tres anys.

Quaranta-tres anys! Ostras!

Quaranta-tres. Vaig iniciar allí i, naturalment, jo sóc sòcio i continue sent sòcio tamé de la mateixa cooperativa... bueno, la mateixa cooperativa han hagut canvis. Han hagut canvis perquè han hagut fusions durant tot este periodo de temps, però continue sent sòcio de la cooperativa, naturalment. Tant jo com la meua família. I bé, molt bé.

Bueno, has viscut anys fabulosos, anys en què és guanyava dinés amb la taronja, que pareixia que anava tot rodat.

Bueno, no sé si lo que t'interessa verdaderament és parlar de la Cooperativa o parlar de la citricultura que m'havies comentat antes.

Bueno, un poc... tinc curiositat tamé per les cooperatives.

Les cooperatives, sí... per això t'ho dic jo, perquè clar, el tema de les cooperatives, en general, sempre naixen per necessitat. Ningú, a ningú li agrà estar, com aquell que diu, lligat sense poder dispondre ell dels seus béns, no dispondre de dir... «no puc fer lo que vull», si no que al revés: «jo tinc taronges les venc si m'interessa o no m'interessa». Què ocorre? Que les cooperatives se monten quan hi ha necessitat per les circumstàncies del sector. Ací en les Alqueries se van montar en l'any 1963, se va montar una, la COCALNI, i l'any sigüent, l'any 1964, se van montar dos: la COSANJA -que és on estava mon pare- i la COEXPORT. O siga, lo que vol dir que en dos anys se van fer tres cooperatives. Però per què se van montar? Se van montar perquè en aquella època, en ixos anys, el comerç estava sufrint molt i entonces el que sufria era el llauraor perquè no els compraven la taronja a uns preus correctes, o no els pagaven, o tenien molts problemes. I entonces és quan els agricultors, segun les zones on estaven, pues se van ajuntar. Van haver uns que eren d'ací baix del poble, uns atres de la carretera, en fin, més o menos en grupos d'amics se van ajuntar i van crear les cooperatives ja d'un tamany relativament bonico, o sea ja se feien almacens de 2.000 metros o 2.500 metros quadrats, ja estava molt bé. I a partir d'ahí és quan el cooperativisme va escomençar a créixer, de l'any 1963-1964, tant a nivell d'Alqueries com provincialment. Perquè te puc dir que ací en l'any... a vore... Sobre 1980-1985 n'hi haven, en la província de Castelló cinquanta-dos cooperatives. Cinquanta-dos! Hui n'he queden deu.

Mare meua!

Hui, hui n'he queden deu. Què ha ocorrit? Pues fent una miqueta més d'història cap arrere, lo que és el cooperativisme a nivell provincial, perquè ha segut aixina, se monta en ixos anys moltes cooperatives en la majoria dels pobles i en l'any 1989 torna a haver un atra crisis agrícola de poc de preu o que no els ho compraven als llauraors i se torna a fer més cooperatives **[10 min.]**. I ací se torna a montar... bueno, dos més en l'any 89: la NIÑO-EXPORT i después un atra que era un comerç i se va fer un atra cooperativa. Lo qual vol dir que ací en les Alqueries, com aquell que diu, n'hi haven cinc cooperatives. Cinc!

Mare meua!

Cinc cooperatives en un poble de 4.000 habitants, com aquell que diu, eh?

És molta cooperativa.

Molta cooperativa. Però bueno, vull referir-me jo perquè Alqueries -al no ser poble- sempre ha segut un poble molt cooperativiste en quant a que ací, a través del capellà que hi havia, Don Juan, se va crear la cooperativa de viviendes, la cooperativa tamé d'aigües potables... O siga, que n'hi ha un sistema cooperatiu ací que la gent per necessitat ho ha creat. Tot s'ha creat per necessitat. Què occurrix en el tema dels cítrics. Pues el tema dels cítrics te una evolució ixos anys i torna a anar, allà cap als anys 90, l'any 90 poc més o menos... bueno l'any 85 -precisament l'any de la Segregació d'ací del poble- va haver una gelà enorme, va haver una gelà enorme que va secar casi els arbres i van passar ahí vèrios anys difícils. I después, en l'any 95, o siga del 93, 94, 95, bueno, ixos anys, va escomençar la famosa [Tristesia](#), que va fer una atra vegà una malesa en els arbres. I això què va fer? Que les cooperatives, en general, van vore disminuir el volumen de tonellatge que tenien cada u. Entonces què va occurrir ací en Alqueries? Pues que ací en Alqueries vam vore que conforme anava el negoci exterior en quant a concentració de l'oferta, pues que anàvem a quedar-mos cada empresa en un volumen massa curtet pa ser competitius cara les demandes de supermercats i demás. Entonces se va crear ací un estudi de, primer quatre cooperatives i en después se van quedar tres, fer una fusió, unir-se les tres cooperatives per a crear una gran empresa, i aixina va occurrir. L'any 96 la COEXPORT, la NIÑO-EXPORT i la COSANJA s'unixen i van crear AGROAL, que bueno, que d'una manera o atra continua anant. I ara està ací en les Alqueries està l'AGROAL i la COCALNI. L'altra que hi hava va desaparèixer, era mig cooperativa de gent més de Burriana i ixa va desaparèixer. Lo qual vol dir que ací en Alqueries n'hi ha un cooperativisme molt fort de tota la vida, des de que s'ha creat, i sempre per circumstàncies de necessitat: primer perquè valien pocs dinés, después una atra vegà perquè valien pocs dinés en l'any 89 i después quan el tema de la Tristesia que van morir molt arbres, molts horts, se va fer la fusió per a tindre una miqueta més de

oferta, tindre més potencia cara a l'exterior. I ixe és el sistema de la cooperativa, a mi me va pillar que jo estava en AGROAL...

Has passat per tot, no?

He passat per tot. Sempre hi ha que tindre en cómpter que jo he passat per tot, però perquè darrere hi havia una gran gent, molta gent, moltíssima gent involucrà, escomençant des del que va a collir, hasta el últim xófer que va en el camió o les dones d'almacén, jo sempre he tingut la gran sort de que el personal d'una manera o d'un altra, sempre n'hi han problemetes, però és molt bonico, i te dones cómpter quan te jubiles de lo que fa la gent i lo bonico que és tindre gent de confiança que apoyen... O sea, si no foren per ells és impossible, una persona no pot dur una empresa assoles. Penseu que els últims anys que jo vaig estar n'hi haven 850 persones diàries treballant: 550 en el camp i 300 en almacén en dos turnos. Això una persona és impossible controlar-ho si no tens els equips. Entonces és d'agrair tant a tots els equips que hem tingut com a tots els consells rectors, perquè ojo!, que és molt bo. La gent se pensa que només és el gerent, però es un cúmulo de circumstàncies de tot. És un cúmulo de circumstàncies de que, d'una manera o una altra, cada u aporta el seu granet o aporta el seu treball que en el conjunt de tot és lo que fa que les coses funcionen. Per això, ací a Alqueries, d'una manera o un altra, és un poble cooperatiu però perquè ho hem nascut o ho hem sentit des de sempre. El tema de la incidència dels valors de la fruta serà el que serà, perquè això és molt...

[15 min.] bueno, n'hi ha tantíssimes circumstàncies que se veuen que és com tot, en tots els negocis en tots els sistemes, que pareix que siga una serra: deu anys amunt i deu anys avall, deu anys amunt i deu anys avall. Ho analitzes un poquet i veus que qualsevol cosa va deu anys bé i després això... va passar en la construcció: va haver temps arrere que se van arruinar, després se van fer dels rics, ara després esta última s'han arruinat una barbaritat. És una serra. Pues en l'agricultura, d'una manera o un altra, hasta ara tamé, a partir de ara sí que és un altre mon, perquè està canviant, està canviant el sistema productiu, està canviant el sistema de venta, o el sistema de compra, millor dit, per part de les grans cadenes, i això fa que n'hi ha que ser molt, molt, molt agressiu per a poder ser, primer llauraor, i després ser lo suficientment comercial o això per a poder estar en cada moment en cada puesto. I ara n'hi ha un altre xicotet problema, bueno xicotet no, hasta cert punt, si s'analitza a fondo pues per un costat mal i per altre costat bé. Tu estaves comentant que tamé eres un poquet llauraor, i jo tamé ho continue sent i m'agrà molt la terra, però resulta que el porcentatge mig de la propietat, dels propietaris es de sixty-tres anys. No ací en Alqueries, sinó en general. Això què occurix? Això dóna a entendre que la gent jove pot viure treballant en altres sectors. Ací en Alqueries per exemple, que jo ho conec més, pues bueno, el porcentatge de gent jove que treballa en agricultura és mínim, és mínim, mínim, mínim. Què vol dir? Pues bueno, que estan

en la ceràmica o estaran en atres tallers o en atres puestos i poden viure. Què occurrix? Que pa ser hui agricultor és molt difícil, és molt difícil, perquè al menos si treballes en una fàbrica o demés tens un sueldo fijo, una seguritat social correcta i el dia de demà pues tindràs una jubilació correcta. El tema de l'agricultura, lo que tu has dit, de que antes valien molt diners, sí, antes valien molts diners en èpoques sí i en èpoques no, en varietats. En varietats com la Clemenules que hasta fa uns anys, bueno, la reina. Pues hui la Clemenules ha mort d'èxit. La Clemenules hui ha mort d'èxit perquè n'hi han atres varietats que se l'han menjà. O, millor dit, la Clemenules per atre tema -que después si voleu vos conte- té els problemes que té. Però me referia jo al tema de les persones, de la gent jove. La gent jove no té necessitat de l'agricultura, no té necessitat i damunt no li agrà, perquè com no ho han viscut des de xicotets ací, per exemple, i en la majoria no va. Per això l'agricultura és molt professional, hui està molt professionalitzà. Hi ha que tindre unes varietats que són, com aquell que diu, que costen diners, pel tema dels royalties i demés ixes sí que és rentable, però les atres varietats o tenen unes produccions molt fortes per fanecà o no. I en después està el problema dels costos lo elevats que estan, els costos de producció estan molt elevats i enguany pues bueno, ja podeu vore per ahí els pobles valencians i els d'allà d'Andalusia, el tema de la Navelina i tot això és que no trauen ni pa pipes, com aquell que diu, lo que vulgarment se diu, no trauen ni pa gastos. Què passa? Que hi ha tantíssimes coses que afecten a tot açò, com poden ser totes les importacions d'atres països, els costos d'atres països que, claro, volen... ací el problema sempre és el mateix: que els grans, els nortes, el països del norte lo que volen és consumir, que tu subministres barato per a ells poder comprar més barato. Entonces què occurrix? Que ells no miren, perquè hui està el problema en la Comunitat Europea de dir «bueno, però què passa ací? Què som mosatros, mosatros som europeus, som de la Comunitat i a mosatros no mos respeteu, no som productes sensibles?» i en cànvit ve de Sud-àfrica, allà entra i mos han ofegat la primera temporà, perquè el problema de les Navelines i tot això ve donat per la gran quantitat, perquè jo he estat en tots ixos països i veus que tenen unes càmares impressionants i uns almacens impressionants, ho omplin [20 min.], ho omplin en setembre o octubre i enguany s'ha donat el cas que tot el mes de novembre taronges d'allà. Entonces què passa? Que les d'ací d'Espanya o la d'Europa, com aquell que diu, no té valor. Per això la gent jove, tornant a la gent jove, és que és molt difícil, no tenen una garantia. I anar a varietats de pago, de royalties, no està en la mà de tots. Entonces pues bueno, anem a campejar, anem a torejar este temps conforme pugam, este período tan difícil i a vore què passa en els pròxims anys, però és dur, és dur.

És molt complicat, sí, sí. Alguns estem perdent diners tots els anys.

El tema de la Clemenules, pel que estaves comentant antes, pues claro... Jo recorde des de que jo vaig escomençar, jo vaig escomençar de gerent l'any 1973, en aquella època n'hi haven Rogetes, que dien, o siga Sanguines, Salustianes... o Sansotianes, n'hi haven Satsumes... N'hi hava propietari que amb deu fanecaes de Satsumes, n'hi hava propietari que en deu fanecaes de Satsumes ací en les Alqueries era el més ric de les Alqueries, no anaven a treballar al camp, si no que duia gent llogà i podien viure perfectament amb deu fanecaes. Después les Satsumes va haver una evolució de molta demanda i ara no hi ha ni un quilo de Satsuma, ara no, ja fa un rastre d'anys. O siga... después les Nàvels, les Navelates, tot això ha desaparegut d'ací. La Clemenules és la que va tindre una època, sobretot ací en la província de Castelló, molt elevà, que no sé si no va arribar a les 700.000 tonellaes, que és una barbaritat. 700.000 tonellaes. Però claro, entonces escomençàvem a finals d'octubre, jo recorde que a finals d'octubre quan anàvem a la revisió, que era sobre el 20 d'octubre, ja estàvem exportant Clemenules en aquella època. Però arribàvem hasta inclús febrer. Què occurrix? Que en aquella època les temperatures estaven, per exemple, només un grau de mitja més baixes que ara. Què occurrix? En el tema dels cítrics, i sobretot en el tema de la Clemenules, un dels grans problemes que té és la temperatura. Si vos doneu conte, tots estos anys de desastres, bueno algun any que ha plogut o ha fet calor conforme ara, pues què occurrix? Quan la temperatura és més alta no té tant d'aguante la fruta. I, de fet, hi ha altre tema: els peus. Antes eren peu bort, que aguantaven molt més. Ara cada any se nota, que quan antes acabaven en febrer, enguany, per exemple, la Clemenules s'ha acabat en desembre. Entonces què occurrix? Que n'hi ha un periodo tan curtet per a poder treure ixes tonellaes... ara no hi ha 700.000 mil, però encara en queden per les 500.000 -que encara és una barbaritat pa dos mesos-. Entonces què occurrix? Que els importaors, les gran cadenes, les huit o deu cadenes de supermercats, saben cada any el volum de tonellaes que hi ha ací i en base a això actuen. Però és que damunt, com cada vegà, vos donareu conte en els supermercats: «dos per uno, tres per no-sé-què». Quan saben que només n'hi han dos mesos per a ixa varietat els preus són de rissa. Enguany que n'hi hava relativament poca fruta, pues no han segut uns preus per a la Clemenules, no seran uns preus... no excessius sinó correctes. Vull dir jo que per exemple el tema de la Clemenules, pa que vos doneu cómpter com varien, com va l'evolució de les produccions des de fa quaranta anys arrere a ara. La Clemenules ha tingut uns anys de maravilla, i ara dius «però com és possible? Si és la millor pa menjar!». Vale, però només té dos mesos i en quan perd una miqueta de calitat els supermercats posen en el estant una caixa i si se fan molles o se podrix una canvien de varietat. I tu, encara que ne tingues, a d'ells els importa un bledo, tu ja t'apanyaràs. Entonces canvien i passen a un atra varietat. La varietat siguint que els aguanta en el estant, tindrà el sabor que tindrà o tindrà el preu que tindrà, però els

interessa. Però si en vez de vendre deu caixes de Clemenules només ne venen una de la sigüent varietat, que els ha tocat posar preu més alt, els dóna igual. Perquè si aneu a qualsevol supermercat, Carrefour o on siga, en el estant de frutes veus cinquanta tipus de frutes [25 min.]. Antes, en aquella època que tu dies, aquella època era el plátano, la poma, la pera i la taronja. I entonces què sí que passava? Que sí que valien dinés. Jo recorde, recorde jo a principi, els primers anys quan vaig estar de gerent, que tenia uns clients de Dinamarca que venien en estiu i mos compraven ja tants camions i donaven ja dinés a cómpter. Ojo, eh? En aquell entonces. Ojo! I damunt se'n duien les boletes, perquè en Dinamarca, estos països nòrdics, sobretot ixa zona d'ahí, el nivell de vida és molt alt, però els impostos de l'Estat són enormes, entonces allí sempre volen calibre menudet, calibre pa repartir més, saps? [risses]. Però t'ho dic jo perquè en aquell entonces ja venien. Ara les menudetes se queden totes dalt de l'arbre, ara se queden totes dalt de l'arbre. Mira si ha canviat l'evolució, mira si ha canviat. I a nivell provincial, pues bueno ací en les Alqueries encara tenim la gran sort de que en les cooperatives, d'una manera o altra, tota la producció mosatros, com aquell que diu, la tenim venuda, entre cometes, però està colcà. Però què occurrix? Que el comerç particular ha canviat moltíssim tamé, perquè antes sí ixien al camp i compraven, dien «a tant el quilo», però ara en les Clementines i en algunes varietats és que no és aixina, el porcentatge majoritari és a comercialitzar. Qualsevol comerç diuen «és que jo te les colliré, però ja te les pagaré al preu que m'ixquen», hi ha molt de SAT (“Societat Agràcia de Transformació”), lo que se solen dir SATs i demés i... bueno, és el sistema, ha canviat. Ha canviat. I aixina està l'agricultura hui en dia. És dura, és dura perquè, per un costat, el pequeño i mediano agricultor, com aquell que diu, no disfruta d'estes varietats tipo la Nadorcott, o la Afourer -que és la mateixa-, o la Orri, bueno... la Leanri l'han treta ara. I n'hi han algunes varietats... Tango, que si vols adquirir algo d'estes, en alguna ja no hi han llicències, ja no hi han patents; en algunes sí que en queda però tens que pagar molts diners. Entonces, el home de sixty-tres o setanta anys com jo, pues a lo millor diuen «jo me tinc que embarcar en això?». Entonces, això ho han controlat la majoria dels comerciants, este tipo de varietats. És lògic, ells estan ahí dins del negoci i han invertit, han invertit en estes varietats i ho han encertat. El xicotet llaurador diu «jo no me gaste 200.000 pessetes per fanecà per comprar els drets d'una varietat». I aixina està l'agricultura, està difícil, està difícil però no n'hi ha que tirar mai la toalla. Però té una transformació, té la transformació de que s'està veent que hui en dia s'està venent moltes finques, malvenudes, i n'hi ha una sèrie d'empreses que van comprant i se fan grans. És lo mateix que els exportaors tamé, per lo que antes me comentaves. Jo recorde que quan jo vaig escomençar...

Clar, jo això volia preguntar-te tamé: tema exportaors.

Pues el tema dels exportadors te diré que ací en l'estació de Burriana-Alqueries, que està ací al costat, ací arribàvem a carregar 120 vagons.

Mare meua!

O siga, no jo, sinó entre tots els exportadors.

Hem publicat una [col·lecció de fotos](#) d'això mateix.

En un dia! En un dia se carregaven 120 vagons ahí. Això era una locura...

Sí, tenim fotos i era una locura.

Vore tot el moviment de camions i camionets i d'un costat a l'atre i demés. Els vagons no eren de vint-i-quatre o vint-i-cinc tonelles conforme són els últims que hem carregat -perquè ara pràcticament no se fa res en vagó, sinó són frigós-. Però allò era una locura. Claro el transport era majoritàriament per ferrocarril i, damunt, pues bueno, normalment sempre s'ha carregat hasta migdia. Això era una locura. Ha ocorrit lo mateix que... en ixa època en Burriana, per eixemple, per dir un cas, en Burriana en ixa època n'hi haven de l'ordre de 100 o 120 exportadors.

Eu!

Sí, sí, sí. Tu saps quants ne queden hui? Tu saps quants ne queden hui? Pues jo t'ho diré: Bagú, García Ballester -que és mig d'ací-, Sanahuja i... a vore... **[30 min.]** Vilodi està dins de Burriana, però Vilodi es d'ací... tres. Quatre com a màxim. Quatre com a màxim. Sí, sí. En Burriana n'hi haven dos o tres cooperatives i han desaparegut. O sea, quatre. Lo únic que ocorre és, per eixemple, un exportador d'estos cubrix el volum de trenta o quaranta dels de antes. És lo mateix, per exemple, que en les empreses estes que hi ha, que totes han crescut molt i, de fet, s'està fent més volum d'exportació ara que en aquell entonces. Ara, si per eixemple comptes que hi ha una producció de vora set millions de tonelles en tot el sector, pues bueno, no n'hi han tantíssimes empreses i, en canvi, s'està traient sobradament. Vull dir jo que la capacitat de les empreses, de les naves, de les zones de producció és bàrbar, és una barbaritat.

Antes era més artesà tot.

Era tot més artesà i tot més manual.

La relació amb el llaurador tamé.

Sí, sí. Antes era... que de fet molts... o sea, se van fer les cooperatives perquè en aquella època, i després tamé, molts exportadors s'arruinaren i no pagaven. O si pagaven se quedaven límpios. Cosa que després va vindre el tema de la comercialització. O sea, que la comercialització ve a raiz de que els comerciants veuen que ho tenen difícil i diuen «pues bueno, jo antes de quebrar o quedar-me

sense res, si voleu jo a comercialitzar». I ahí alguns comerços han pogut aguantar, però moltíssims van desaparèixer. Perquè en aquella època encara estava que pagaven o si no pagaven se quedaven arruïnats. Entonces va ser ixe canvi. I per això ara, lamentablement, en varietats com la Clementines dius «bueno, però és que no compra ningú, és que no compren!». Però no compren perquè la majoria dels comerciants tenen la seua part en les varietats tardies, l'Afourer, la Tango i demés, i ahí és on ells particularment tamé se defenen. Però a nivell d'exportació, lo atre n'hi ha que tindre sempre en cómpter -jo sempre dic lo mateix- que quan el valor d'un producte, el valor afegit, es superior al valor mateix del producte, és un riesgo. I hui en dia, hui en dia és molt lamentable de que una Clementina, que te paguen 0,20 cèntims per quilo -que són 32 o 33 pessetes de les de antes- i que tingues 0,40, el doble, de costos. El doble de costos! Si te paguen 0,20 a tu del producte tens 0,40 ademés afegit de costos. Entonces és un perill molt gran perquè en el moment en que tu produïxes i manipules un quilo tens que fer-ho perfecte i que t'arribe perfecte, perquè en el moment en que tens un problema el importaor te diu «eh!, açò ha arribat malament». Entonces, què passa? Que tu de lo que te lleven estàs exportant molt de gasto, no estàs exportant valor de producte. És un perill. És un perill en quant a que, per això, ha canviat tot tant. Lamentablement. I dius «bueno, ací ja no queda valor pa la fruta, no queda valor pa la fruta», moltes vegades, sempre no, però ocorre moltes vegades. O siga, quan el valor afegit és tan elevat sobre el producte. En canvi en les altres varietats tardies com la Tango, la Afourer i totes estes parlar de 0,60 cèntims és barato pa la fruta, i en canvi té els mateixos gastos que la Clementina: 0,40. Per això és un tema que pa dir «vaig a ser llaurador», ara no dius això, ara és molt difícil, ara és molt difícil. I de fet la prova està en la barbaritat de finques que... ací, fa anys arrere, i no fa tants anys, 10 o 12, 15 anys, ací s'han pagat fanecaes a milió. A 6.000 euros la faneca, pareixia que açò era casi, casi que normal. Ara, a 2.000 euros. I quan compren a 2.000 euros és perquè està mig perdut ja, que no val res, perquè els de 3.000 o 4.000 no n'hi han, o sea no hi ha ningú que compre. Que no estan tampoc a la venta **[35 min.]**. A vore, la situació de l'agricultura és difícil, té que ser u... es dir «jo sóc llaurador, vale, vaig a procurar tindre els horts bons i produir a tope i bona fruta dins del que se pot». Tindre'ls a mitja tinta, que se sol dir, a mig capte, és una ruina. És una ruina perquè l'aigua costa lo mateix, amb el sistema que hi ha, que cullgues 2.000 quilos per faneca que cullgues 4.000. Entonces... Perquè ara en l'aigua va l'abono, va no sé què i no sé quantos, i després si tens que polvoritzar o lo que siga i tallar te gastes molts diners. Entonces té que ser u llaurador llaurador, eh?, pa poder sobreviure hui en dia. I aixina està l'assunt.

El tema de l'exportació, o siga, relació en els exportaors, les empreses, distribuïdors, suppose que haurà canviat tamé moltíssim...

Sí. Bueno, lo que ha canviat és el sistema de distribució a nivell d'ells, a nivell de cada país. La prova està, per exemple, no cal anar a Europa o Espanya, és que son idèntics, és lo mateix parlar d'Espanya que parlar d'Alemanya que Noruega que Dinamarca, és lo mateixet. Té una evolució de que, anteriorment, pues fa molts anys, ací en les Alqueries hi haurien, jo què sé, vint tendes o deu tendes o quinze, no sé, i no n'hi havia cap supermercat. Entonces, mosatros enviàvem la fruta a Europa i l'enviàvem al mercat de Perpinyà, de Frankfurt, d'Hamburgo, de Rotterdam o al país que fora. Entonces ahí anava la tendera de turno i comprava les seues quatre caixes, cinc caixes, i demés. I tots els dies te passaven els preus de les ventes que feien en cada mercat. Ixe era el sistema millor que n'hi havia, perquè d'una manera o una altra tamé anava relacionat amb la producció: si no s'enviava molt, els mercats, de hui pa demà, els veies pujar. Cosa que ara no ocorre. Per lo que vos contaré després. Antes els mercats eren més fluctuants, anaven en funció de lo que s'enviava. Si no hi havia molta fruta un any pues anava millor. Però tamé anava de dir «pues ara esta setmana ha plogut -per eixemple- i no van tants camions», enseguida els mercats els veies que pujaven. Perquè el mateix que estava allí en el mercat pues demanava més dinés. Cosa que ara, ara açò, ara res! Ara res per lo que vos contaré. Ixa evolució de mercats, o sea, de mercats tradicionals -conforme està en Castelló el Mercat d'Abastos ixe que se sol dir- açò és un cementeri hui. Pues en Europa igual. Jo recorde fa, pues no sé... farà vint-i-cinc o trenta anys, vaig estar en Hamburgo, i en el mercat d'Hamburgo pues ahí n'hi havien una muntona de paraes tancaes ja, jo dic «mare meua, açò com està!». Ja venia el tema del cànvit, que anaven les cadenes mitjanetes anaven fent-se grans, les cadenes mitjanes anaven incrementant. Què ha ocorrit en Espanya? Mercadona com va començar? Amb un supermercat ahí en el Puig o per ahí per la zona ixa, no? Escomença amb u i ara ne té mils o no sé quants ne té. Pues açò traslladeu-ho a Europa, és idèntic. Perquè és que, damunt, els d'Europa estan ací. Ací teniu Lidl, teniu Aldi, està Carrefour -Carrefour és francesa-, està Alcampo... bueno, n'hi han la tira! Què ocorre, que açò s'ha globalitzat, el tema és que ixes cadenes s'han fet tan grans que estan globalitzades. Jo he treballat en la majoria d'elles i igual li venia a la cadena, o sea, un senyor... O sea, després dels mercats, lo que ha canviat és que les mateixes cadenes tenen les seues centrals de compra, se compren ells. Encà que n'hi ha cadena que, a lo millor, per no crear una gran estructura, lo que fa és dir «dos persones i estos que controlen el volum que fa falta i li ho passen al de la logística» i li diuen «tu encarrega't de la logística de subministrar-me quaranta camions», i tu cobres un porcentatge, però tu eres tu assoles el que fa la logística, i ixe distribuix i te diuen «pues cinc pa Alemanya, cinc pa Àustria, cinc pa Txèquia o cinc pa Polònia». Això les mateixes cadenes, ací, la mateixa cadena **[40 min.]**. Ací per exemple està Lidl, que és la que ací té... bueno, una barbaritat de països, una barbaritat! Què ocorre?, que hui ja no està el tema del

preu del mercat aquell que jo vos contava que dia «ara falten caixes perquè no d'això...» i anava el de la tendeta «pues hui val un euro més que ahir». Això s'ha acabat. Les cadenes agarren i diuen «preu a la setmana», el dimarts ixen i diuen «el preu que vos paguem és este». Però igual dóna que ploga o que no ploga, o que... a vegades quan diuen «és que puja el preu en el camp», o lo que siga, diuen «pues mira, si no me lo sirves tú me lo sirve aquél». Entonces estàs en el perill de quedar-te fora. Perquè en el moment en que te quedes fora és, com aquell que diu, un castig. Entonces, ells mateixa són els que estan pressionant. Ahir eixia en la tele, crec que era propaganda de Dia, en la televisió, que havien baixat el preu un 33% i dos quilos de Clementina 1,99 -bueno, ells posen mandarina perquè el consumidor no distiguix una Clementina o una Navel de lo que siga-, 1,99! Quan, en teoria, un any com enguany, que no n'hi ha tanta i tanta Clementina, pues un euro venta, li tens que llevar el 33% de costos de distribució, de beneficis, i en después pèrdua de fruta que no venen, el 33%. Lo qual vol dir que d'un euro se queda en 0,66 el preu de compra. 66 cèntims son 110 pessetes. Escomences a llevar-li gastos i después d'un quilo confeccionat, què queda? Vos doneu cómpter? Açò és un riesgo. Però no passa només amb les Clementines o amb els cítrics, passa en la llet, quan veus tot això que donen lo que [*inintel·ligible*] això ho paga el productor. Totes ixes promocions les paga el productor o el llauraor, el que produix. Però com li fas front a això? Com li fas front? Perquè en Europa només n'hi han deu, i ixos deu compren el 70% de tot lo que se produix. És molt dur. Per això tens que ser... a lo de antes, tens que ser llauraor molt professional, produir, produir qualitat pa que te siga rentable i después tindre algunes varietats. O sea, encà que no siguen totes de pago. Jo sempre, quan estava en la cooperativa, als meus sòcios els deia lo mateix: «no poseu tots els ous en la mateixa cistella, n'hi ha que diversificar, diversifiqueu, teniu vèries varietats perquè totes no van mal», sempre n'hi han algunes que d'una manera o atra van prou bé, Valencia Late o alguna varietat primerenca hasta ara ha anat bé. Però si només tens una varietat i damunt ixa se produeix en excés, és un gran problema. Ixa és la realitat. I ara està ocurrint un atra coseta en quant al tema dels exportaors. Bueno, les cooperatives ja vos he dit antes de que, lamentablement, han pegat un gran baixó. Però han pegat un gran baixó per la producció i tamé perquè possiblement, com tot, totes les empreses, els fa falta personal qualificat o personal que estiga capacitat pa dur tot, les empreses, que no és tan fàcil. Ho podeu vore en qualsevol empresa, que dius «això qui es el cap, el jefe de la empresa?», canvia als fills o canvia lo que siga i a lo millor ja no és lo mateix. O siga, és molt important la persona. I hui dia està canviant tamé el tema dels exportaors privats, sobretot els més grans estan... les grans empreses de capital-riesgo estan apostant per elles. Ixe és un gran problema, perquè ixos només miren el benefici. Vos dic tres noms fonamentals: Martinavarro -Martinavarro ja fa lo menos dos o tres anys que una

empresa de capital-riesgo se la va quedar. La gent encara se pensa que Martinavarro és Martinavarro. Ells estan ahí al front, però capital-riesgo. Bollo -Melones Bollo, que es veu totes les dies per ahí-, Bollo, capital-riesgo i ací al costat ne tenim una que és íntim amic meu, Jorge Llusar, que entre cometes sé que hi ha algo de capital-riesgo tamé, ha eixit en la premsa [45 min.]. I aixina n'hi ha algú atre més encara. Però me referisc jo que els gran marquistes o els grans exportaors d'ací de més nivell, de més cantitat o calitat, estan tirant-los d'ells, estan invertint estes empreses de capital-riesgo, que ixos només busquen el benefici. Entonces això és més perillós encara, perquè este tipo de gent lo únic que busquen és volumen, volumen, volumen i dinés. I entonces dius «no, no, anem a comprar... però el preu mínim és este, ja t'apanyaràs». És un riesgo. I tornem a lo que, lamentablement, las macrogranjas que díem al principi, la globalització. La globalització hasta cert punt pot ser bona pa unes coses però és roín pal productor. Pals productors en general és massa roín, perquè se defèn lo que volen, se defèn els països... i ara ho veus, ara per eixemple ací Espanya està reclamant, junt amb Itàlia i Portugal, estan reclamant que Sud-àfrica que posen el tractament del fred, Alemania i Holanda han dit que nanai de la Xina. Per què? Perquè ells lo que volen és tindre producte, producte, producte. O sea, que açò és una pelea continua, si els governs que tenim ací no se trenquen els cuernos per apoyar-mos és difícil. És molt difícil.

Som Pebrereta, ací mosatros...

Ixe és el tema. No sé si voleu saber més cosetes.

Bueno, interessantíssim i apassionant, además, escoltar-te perquè ho expliques molt bé.

No, lo que passa és que és lo que he viscut el dia a dia.

Clar, clar. Però buah, què interessant, mare meua. Gràcies. Bueno, en fin, tornant un poquet a les Alqueries, quan vas començar tu, tots aquells exportaors rics de les Alqueries no sé si estaven ja caducant un poc.

No.

Aquells noms: El Bassero...

Sí, sí. Manuel Usó Capella, crec que era Capella tamé.

Filets, tota esta gent.

Tarfi, Filets era Tarfi. N'hi haven varios. Después en Burriana estava Ríos Ochenda, estava Pedro Monsonís, que eren tots comerciants de molt de nivell. Tots estos comerciants són els que, en aquella època, la majoria tenien almacén ací, en Sagunto, en Carcaixent, en Sueca... O sea, dominaven tota l'àrea. Però poquet a poquet... jo recorde... jo no vaig arribar a conèixer a tots, perquè El Bassero que

digueu, el Manuel Usó, ixe ja estava en València i mos se n'ha passat. Jo sí que vea l'almacén treballant i en marxa, però a d'ell com a tal no li he tingut massa referència. Als que he tingut referència ha segut Vicente Ríos, de Burriana, però molt poc, els que més Pedro Monsonís, que era tamé un gran exportaor. Pedro Monsonís passa i ho passa als fills, i els fills sí que més o menos eren majors que jo, però ja vaig coincidir amb ells en algunes reunions i en coses i ja vea que no era lo mateix que antes, havien canviat. I, de fet, el vees que dies «ui! Açò no està clar» i efectivament. Lo que van fer els pares -Ríos, Capella, Usó, Pedro Monsonís- tot això se n'ha anat tot a terra. Se n'ha anat. De fet no queda ningú. Ningú d'ixos queda. No és perquè econòmicament no pogueren, perquè si ho analitzes a fondo tant Manuel Usó com els demás tots tenen grans propietats, lo que passa és que la segon generació no va saber seguir lo que van fer els pares. I este és un dels temes en el qual en Burriana precisament -ací en les Alqueries no, perquè ací hem sigut més llauraors, els nostres pares s'ho han tingut que currar perquè açò no era poble, ací n'hi haven deu finques i ells anaven al camp-, però en Burriana estava de que la majoria d'ixos cent o cent-vint comerciants tenien fills «no, tu tens que estudiar abogat, l'atre metge, l'atre dentista», entonces què passa, que ixa siguint generació el 90% s'ha perdut. I ara no és que siga el 90%. Te puc dir noms. Llevat de Bagú, que és Juan Gual, que té darrere a Marcos i a la filla i después està García Ballester, que més o menos són mig d'ací de les Alqueries, que estàn en el Jorge i ixos, o sea, els fills. Llevat d'ixos dos, no n'hi ha ningun altre exportaor [50 min.]. I mira si n'hi haven en Burriana. Ací en les Alqueries el que n'hi hava era Usó, però Usó ja no era com estos, perquè el Usó vivia en València. I el Tarfi com a tal tamé no era una empresa d'ací, tenia l'almacén ací però eren de per allà, Pitarch i tots estos. I el Safont, el que continua el Safont, però bueno el V. Ros, però el V. Ros està ací en Alqueries. Esta és una empresa privà que estava en Vila-real i se'n ha vingut ací. Però estes segons generacions és molt difícil. No, difícil no, que s'ha quedat casi a zero.

Bueno, tu has viscut tamé els cànvits laborals, per eixemple, aquella cosa de treballar, jo recorde anar a collir i apuntar a vint-i-cinc o trenta persones perquè anàvem a cupo, entonces cobraves lo de tots i cobraves un dineral.

Sí, efectivament, els cànvits laborals han canviat i no han canviat prou pa la gent que va al camp. Pa l'almacén sí que estan ben canviats. I m'explique, m'explique. Això ho he viscut jo perquè he estat en taules negociaores de convenis, que jo estava representant a les cooperatives. I, lamentablement, i no me sap mal dir-ho perquè això els ho he dit jo a més d'un amic meu que és, com aquell que diu, secretari general d'un sindicat d'ací -bueno, sindicat nacional, però que està ací en la província- que als treballadors de la terra els sindicats no els han defès mai prou. I explicaré perquè. No n'hi ha dret de que una persona que vaja tota la vida a treballar a la terra, que li cotitzen lo que determina el govern o l'Estat de turno o la Seguretat

Social a lo que siga, i que en después quan se jubilen -tota la vida treballant- que els paguen 600 o 700 euros, i tres i no res, tres i no res. El almacén, el sistema de cotitzacions de les dones era diferent, era més elevat i estaven considerades com a fijos discontinues, i com a tal ahí no ha evolucionat tant. Ahí no ha evolucionat sinó que s'ha mantés ixé nivell. Però el nivell de cotització del camp és un desastre. Continua sent un desastre. Pal llauraor, pal treballaor, pal que va a treballar a la terra. Cada vegà ne queden menos perquè este tamé és un tema de que conforme t'he dit jo antes que l'empresa que jo estava ha arribat a dur 550 collidors, pues en este moment si no fora per els immigrants les taronges no se podrien collir, perquè treballaors de camp de la zona en cada poble ne queden menos. Però no és que ne queden menos, és que ne queden tan poquets que jo per exemple, que vaig quan me cullen els horts i veig, pues si la empresa té, no sé, equis quadrilles, deu quadrilles, pues a lo millor ne té dos o tres d'autóctonos, els resto són immigrants.

ETTs.

ETTs, bueno perquè el sistema que hi ha o per el sistema de contractació. El sistema de contractació és un tema punto i aparte. Això és el govern el que ho regula. El govern de turno. No éste, si no el que siga. És el sistema. Perquè claro, quan no se fan les coses bé, no se fan bé. Però és que no s'han fet mai bé des del principi i hasta ara. Però lo que és el treballaor de la terra és això. Claro, tot va lligat en quant a que dius «bueno, però si he estat treballant ahí huit o deu hores...». I al final sí, tenen un sueldo. Vale, jo no dic que el sueldo estiga relativament bé, perquè han hagut èpoques que han anat a estall i s'han guanyat molts dinés. Però el sistema de cotització igual dóna que guanyaren 20.000 pessetes de les d'antes que 60 euros d'ara -que son 10.000-, el sistema de cotització pràcticament és el mateix a efectes de quan se tenen que jubilar. Quan se tenen que jubilar, no res. Sistema Agrario tal i qual... 600 o 700 euros i no... Això esta molt mal fet **[55 min.]**. Pal llauraor, pal treballaor de la terra... això està molt mal fet. Però no de ara, ja fa moltíssims anys, i no n'hi ha hagut govern que ho haja arreglat això. I continua. És de rissa. I dius, bueno però... Ara per eixemple, un matrimoni -conforme està tot el nivell de vida, de gastos, de gastos! de gastos fijos de qualsevol casa- dius «com és possible?», quan se jubilen què cobren?, veus que van justets. No n'hi ha dret, això no n'hi ha dret. Però tamé te tinc que dir que els sindicats lo que t'he dit antes, no ho trauen mai ixé tema. Jo els ho he tirat en cara més de deu vegaes. Darrere, en la negociació no, perquè en la negociació això igual dóna que ho digues que no perquè si la Seguretat Social o el govern que mana no vol arreglar-ho no té res que vore. Jo li dia «és que no peleeu, no peleeu pel treballaor en el tema de les cotitzacions, home per l'amor de déu!». Que pugén un euro més o un euro menos no té res que vore. És millor tindre pal dia de demà algo. I ara, per això n'hi ha tant de immigrant tamé, no volen anar a la terra. Jo he vist persones, he vist algun inspector de treball quan a mi me

visitaven que me dia que tenia «amigos que estaban en el paro pero que no querían ir a trabajar...». El mateix inspector li dia «venid a recolectar» i aquell, el seu amic, li dia que no perquè si no «pasaba al sistema de cotización agrario y no le interesaba, preferían cobrar 400 o 500 euros en el paro con el sistema que tenía de la industria del azulejo o lo que sea, así no perdía el sistema de cotización». Això que t'ho diga un inspector de treball! Bueno, ell ho deia, però perquè veia que no n'hi havia dret a lo que estava passant. Per això els treballs ací, te tinc que dir ací, però és que en Europa jo lo que te dia, jo ja fa anys arrere jo ho he vist, que un president de una cooperativa d'allà de Dinamarca que ells feien exportació i importació, el mateix president que tenia no se quantes hectàrees de lo que cultivava, ell anava en el tractor i quan venia l'hora de la collita deu persones de Polònia o quinze d'on fora en aquella època, tenia que importar persones per a fer les faenes, que és lo que està ocorrint ara ací en Espanya i cada vegà passarà més. Ací cada vegà passarà més.

Clar, quan se jubile tot el Baby Boom.

No, no, però pa fer les faenes del camp. Pa fer les faenes del camp cada vegà més, fa falta més gent. I aixina està. Ara ja fa falta. És lo que n'hi ha. Açò tamé no és que siga mal, mal del tot, perquè tamé te dóna a entendre que, lo que estàvem comentant antes, que la joventut se'n ha anat a atres sectors i viu i no té ninguna necessitat de tornar a l'agricultura. L'agricultura n'hi ha que reconèixer que a nivell europeu, a nivell de la Comunitat, representa un 4%. I el 4% els polítics se riuen d'això, per això no mos fan cas. El volumen que representa és molt poquet.

Bueno, fabulós, mare meua! No sé el temps que portem. Jo crec que està molt bé. Me pareix súper interessant.

No, lo que passa és que en esta vida he viscut tantes coses.

Te preguntaria molt més, però crec que anem a deixar-ho. Volia preguntar-te, a lo millor no sé si per a ficar-ho o què, com va ser allò de l'article aquell, [aquella investigació](#) súper bonica que vas fer.

De les festes?

De les festes.

Pues allò va ser molt fàcil per a mi. Resulta que jo sempre he estat involucrat en les festes. Per circumstàncies de lo que d'això, sempre hem estat en grups d'amics i demés, i des d'anys arrere inclús algun grup d'amics anaven i compraven el bou, l'any 70 i inclús antes. I a partir d'ahí, d'una manera o un atra, açò tamé va en períodos de deu anys en deu anys. Si ho heu llegit, l'any ideal, quan van rebentar les festes, no rebentar, però l'època bonica, va ser els anys 50. Passes als 60 i va haver una atra època. I passes als 70 i és quan escomença la evolució de les festes a nivell de penyes i demés. A partir dels anys 70 **[60 min.]**. I l'any 71 o 72 i 73 ja fèiem les

festes el Quintos. Antes ho feien unes comissions i en l'any 72 entren uns Quintos i l'any 73 entra la meua Quinta. I és a partir d'ahí, de l'any 73, 74, 75 i arriba al 78, quan escomencen la evolució de les penyes. A partir d'ahí les penyes. I l'any 81 se crea l'Associació de Penyes. Me'n recorde perquè és que va de deu en deu anys. I n'hi haven trenta-dos penyes.

Ostras! Mare meua!

L'any 81 n'hi han trenta-dos penyes. D'ahí hasta la Segregació, hasta l'any 85, el bum més impressionant de les festes. O siga d'ahí, des de l'any 75 i demés, però des de l'any 81 hasta l'any 85, inclusive, i 86 això va ser el bum. Entonces què va ocurrir, pues que a mi me va pillar que jo estava en l'Associació de Penyes i vaig ser president durant una època i estava de president quan se va fer la Segregació, o sea, quan va eixir la Segregació. I entonces resulta que en l'any 85 entra después l'Ajuntament, i a partir d'ahí l'any 86 o no sé quan ja n'hi han eleccions, no recorde si 85 o 86, i ja n'hi han eleccions i alcalde nou i demés. I és quan ja crea l'Ajuntament busca les festeres, bueno, busca les festeres... nombra les festeres i això. I va ser en l'any 88 quan l'Ajuntament li diu a la directiva de l'Associació de Penyes que facen les festes, o siga que fora la Comissió de Festes, l'any 88. I entonces, no recorde si va ser el concejal o la directiva de l'Associació de Penyes -que eren amics, tots coneguts, perquè ací tots són coneguts- i gent de dins de la festa, me demanen que escriguera algo sobre les festes. I jo, claro, entonces ixe any la meua xiqueta va ser la reina infantil.

Ho dius en el text, sí.

A vore per on para... Esta és la meua filla i el meu fill. A la meua filla la coneixereu.

Sí, de vista.

És la de la Caixa Rural.

Clar, clar.

Entonces resulta que l'any 88 ixe, la nombren a d'ella reina infantil. I al ser reina infantil, bueno, reina infantil, i com estava dins de la festa me van demanar que escriguera algo de les festes. I, claro, és lo que comente en el escrit [['El ayer y hoy de nuestras fiestas \(1900-1988\)'](#)], que jo dic «bueno, pues escriuré quatre cosetes». Però quatre cosetes va ser quan escomence a averiguar tota la història i tota la història se va fer extensa, que jo dic «ja no escric més, perquè si no açò no n'hi haurà qui ho llisca». Perquè n'hi ha tant pa escriure! Però lo que vos he dit al principi, que la gran sort és que encara vaig trobar a dos, tres o quatre persones antigues que mos van donar tot ixe pas des de... hasta l'any 70, bueno hasta el 60 o 65 era lo més difícil d'aconseguir. Lo atre ja era més recient tot, però hasta els anys 60 o per ahí estava

molt bé. Perquè estan els anys de la guerra i tot això que no hi ha res i aquells homes m'ho van dir tot. I això va ser, això va ser el tema de que escriguera tot això.

Però vull dir-te jo que s'ha viscut molt. I els últims polítics que han passat per la Comunitat Valenciana, tots han vingut darrere de mosatros. Perquè antes els polítics no mos feien cas. Antes. Però des

de fa uns anys cap ací els polítics busquen la foto dels sindicats, de la persona que els interessa. Entonces vingueren amb mosatros a Berlín. Mosatros montavem la Fira Fruit Logística i teníem un stand molt gran i tant Camps, el d'ací de Castellò...

Fabra.

Fabra, Ximo Puig. Ixos venien tots amb mosatros. Mosatros fletàvem un avió i mos els dúiem cap allà a tots. Venien tots amb mosatros, saps? Estava molt bé. Hem viscut molt de món. Molt de món per la barbaritat de persones que t'has relacionat, no te pots imaginar. Dius «això és possible?», pues sí. I som un llauraor apenes.

[65 min.] (...)

Diu que tenia que donar un recuerdo, dic «jo? Què passa?», no sabia res. I va i me donen ixa placa. I precisament vaig estar xarrant allí deu minuts perquè me venia al pensament tot lo que havia fet durant la època anterior, no jo, si no Juan Gual, Enrique Martí Navarro -que està ahí dalt, Enrique Martí Navarro que s'ha mort-, o siga tots els veteranos. I d'ells encara en quedaven alguns allí. De tot lo que s'havia fet l'Associació. Perquè, si rodeu per ahí voreu que la petiqueta i la mediana empresa van quebrar fa uns anys darrere. Quinze o per ahí. Altres associacions van quebrar. I en canvi mosatros vam conseguir crear un patrimoni i tal que estàvem a tope. Inclús la CEE d'ací de Castelló va quebrar. En canvi mosatros... Allí totes les autoritats. Jo me'n vaig fer gran de que mosatros estàvem en una situació de força. Inclús donàvem diners a uns i atres pa que pogueren a vegaes aguantar. Ho dic jo perquè ixa Associació ha sigut un treball molt bonico. I de la cooperativa tamé em

van donar una placa. Però, d'una manera o atra, ho he viscut molt, perquè ha sigut lo meu.